

Er voltrekt zich een sociaal-geografisch drama

Windenergie is het product van fundamenteel foute benadering

Pieter Lukkes

Verwissel nooit doel en middel. Dat is ongeveer les 1 voor een systematische benadering van problemen. Toch vindt die verwisseling plaats in het Europese en het Nederlandse energiebeleid. De echte doelstellingen ervan betreffen de energietransitie en de geopolitieke machtsverdeling in energieland, onderwerpen die zijn doorgekoppeld naar vraagstukken van milieu en klimaatverandering. Deze complexe doelstelling wordt vervangen door de eis, 20% van de energie per 2020 uit hernieuwbare bronnen te halen. Hier wordt een middel tot hoofddoel verheven zonder enige garantie dat daarmee het oorspronkelijke doel op verantwoorde wijze zal worden bereikt. In dit kader is de marginale windenergie politiek gepromoveerd van middel tot doel, daarmee de hoofdprijs ter waarde van vele miljarden euro's gemeenschapsbezit in de wacht slepend. Het energiebeleid dient grondig te worden gereviseerd.

Minister blijft zitten met heel veel geld

Veel auteurs hebben geschreven over besluitvorming in organisaties. Het prettige van hun modellen is de grote verklaarende waarde ervan. Zij laten bijvoorbeeld haarfijn zien hoe een geringe omissie aan het begin van het proces even verderop reeds tot ernstige ontsporingen kan leiden. Ook tonen ze aan dat de besluitvorming aan het begin van het proces vrijwel altijd in onzekerheid geschiedt. Dat komt doordat geen enkele besluitvormer over alle informatie beschikt. Fouten aan het begin zijn daardoor onvermijdelijk. Alle boeken wijzen erop dat tijdens elk proces terugkoppeling (*feedback*) en bijstelling nodig zijn.

Toch worden er vaak vermijdbare fouten gemaakt. Dit is het geval als doel en middel worden verwisseld. Meestal komt dit neer op een vlucht langs de gemakkelijkste weg. Het echte probleem wordt dan vervangen door iets wat concreter en meer beheersbaar is. Dat dit afbreuk doet aan het oorspronkelijke doel, is van bijkomstig belang. Het oorspronkelijke doel is dan alleen nog alibi voor de offers die aan het

middel moeten worden gebracht. Deze situatie tekent het Europese energiebeleid dat het middel - "20% energie uit vernieuwbare bronnen per 2020" - tot doel heeft verheven. Windenergie is daardoor van middel tot doel verheven. Dat levert de hoofdprijs op: vele miljarden euro's gemeenschapsbezit worden eraan geofferd.

Zo veel dat minister Van der Hoeven medio januari 2009 meldde dat zij over 2008 bleef zitten met 650 miljoen euro's subsidiegeld voor windenergie. Ondanks het feit dat het crisistijd is, mag dit overschot niet worden gebruikt om een reeks nijpende maatschappelijke noden te lenigen; neen, het moet beslist naar de windenergiesector worden gesluisd.

Waardoor dit overschot is ontstaan? De minister wijst de bevolking, die in heel het land de gigantische turbines met afgrijzen ziet komen, als de schuldige aan. Terecht? Neen, want het volk waarmee politici naar eigen zeggen zo graag nader in contact willen komen, voelt haarfijn aan dat de ministers van VROM en EZ geen geloofwaardig verhaal hebben. Dus is het massale verzet tegen de komst van 100 turbines van 200 meter hoogte bij Urk vanzelfsprekend.

Impressie van Dirk Jan Willem Meijers.

Hoog torenen de windturbines uit boven Schapenbout in de Koegorspolder.
(foto: Peter Nicolai)

Ontspoord proces

Het begin van het verhaal ligt ergens in de eerste helft van de jaren negentig in Brussel. Daar wordt, zeer terecht, ingezien dat de fossiele brandstoffen op den duur uitgeput raken. En verder vormt de Europese afhankelijkheid van buitenlandse energiebronnen een pijnpunt. Tenslotte is daar de Amerikaan James Hansen. Die heeft in 1988 alarm geslagen over de uitstoot van broeikasgassen en de invloed daarvan op het klimaat. Dat alarm vond in Europa veel weerklank. Logisch dus dat er initiatieven werden genomen om de energievoorziening schoner, onafhankelijker en tijdsbestendig te maken. De Europese Commissie ontwikkelde daarbij echter een onjuiste vraagstelling. De goede vragen, zoals de 'hoe-vraag' naar de wijze waarop de doelen het best kunnen worden bereikt, of de 'waar-vraag' naar de plaatsen waar dat het best kan worden gerealiseerd, werden niet gesteld. Neen, er is gevraagd naar de energiebronnen die daarvoor zouden kunnen dienen. Het antwoord op die vraag bestond uit een opsomming van alternatieve bronnen van energie. Zo'n opsomming is onvolledig. Bovendien is nagelaten de genomineerde alternatieven in volgorde te zetten naar de mate van hun nut voor het bereiken van de gestelde doelen. Dus is ook het gevaar voor lief genomen dat er heel veel geld gaat naar bijna nutteloze energiesectoren. Die verdeling van de gelden moet berusten op wetenschappelijk verantwoorde analyses. Analyses zoals die van de prijs-productverhouding van de geselecteerde energiebronnen, de effectiviteit en het nut en de noodzaak ervan, en de balans van maatschappelijke kosten en baten.

Niet deze analyses, maar politieke onderhandelingen hebben in Brussel geleid tot de gewenste 'duurzame' energiemix. Dit onderhandelingsresultaat is vervolgens tot beleidsdoel verheven. Het politieke voordeel hiervan is geweest dat de beladen discussie over kernenergie uit de weg kon worden gegaan. Het nadeel is echter dat een resultaat van politieke onderhandelingen helemaal niet het beste hoeft te zijn om het gewenste einddoel te bereiken. Deze politieke insteek heeft de windenergiebranche geen windeieren gelegd. Blijkbaar kunnen rijke landen zich deze keuze veroorloven. Dat blijkt uit de mondiale spreiding van het geïnstalleerde windenergievermogen, dat voor driekwart is geconcentreerd op de rijke continenten, Europa en Noord-Amerika.

Voor de branche valt te vrezen en voor grote delen van de bevolking valt te hopen dat de financiële crisis ook hier roet in het eten gaat gooien.

Politieke steun voor windenergie

De grote zichtbaarheid van windenergie draagt ertoe bij dat het een politiek uitverkoren bron van energie is. De symboolfunctie ervan is enorm. Geen onderwerp betreffende energie, klimaat en milieu of er staat een foto van windturbines bij. Dit is een prachtig voorbeeld van hoe het middel het doel symboliseert.

Is eenmaal voor dit middel gekozen, dan bestaat er politiek geen behoefte meer om te toetsen. Op eenmaal genomen beslissingen wordt slechts hoogst zelden teruggekomen. Integendeel: tal van adviesorganen zijn ingehuurd om de juistheid van de keuze voor windenergie te bevestigen. Weliswaar is het wetenschappelijke gehalte van die adviezen slecht, maar toch vindt de sector er een belangrijke legitimatie in.

Het bouwen van turbines lijkt op dat van huizen. Er kunnen productiestromen worden gemaakt. Deze continuïteit is prettig voor de ondernemers in de branche. Prettig is ook dat het product kapitaalintensief en erkend onrendabel is. Daardoor staat de noodzaak tot subsidie met gemeenschapsgelden buiten kijf. Wat dat betreft hoeft er niets meer te worden bewezen.

Vele jaren zijn het imago en de positie van de windenergie zo sterk geweest dat het *not done* was er vraagtekens bij te plaatsen. Symptomatisch hiervoor is de 'windtour' die het WNF in 2001 door het land heeft gemaakt. Tijdens die tour is van alle provincies de maat genomen wat betreft hun windenergievriendelijkheid. Een beter bewijs van de macht van de lobby is moeilijk te vinden. Je moet immers wel heel invloedrijk zijn om provincies op het matje te kunnen roepen om hun vervolgens ten overstaan van de pers een rapportcijfer, plus boetepreek, uit te delen. In dezelfde lijn ligt een roep uit Delft om een aparte minister voor windenergie.

De breed vertakte windenergiebranche telt spelers uit de sectoren overheid, industrie, bankwezen, milieu, energievoorziening, consulting en landbouw. Zij hebben elkaar verbazend snel gevonden en even snel veel invloed verworven. Geen van deze spelers heeft behoefte aan reflectie en onderzoek die tot *feedback* en bijsturing van het windenergiebeleid kunnen leiden. Aldus is windenergie een *self-propelling*, maar helaas de welvaart aantastende industrie geworden. Politieke ideologie en winststreven zijn de drijvende krachten. Dat zijn zaken waarop de kiezer geen enkele vat heeft.

Het sociaal-geografische drama

Naarmate de penetratie van turbines op het land toeneemt, groeit het aantal mensen dat zich afvraagt of die turbines echt wel nodig zijn. Iedereen ervaart het onmiskenbare omgevingsonvriendelijke karakter van de turbines en de vaak rampzalige invloed ervan op de sociale en natuurlijke omgeving.

Geen wonder dus dat de bevolking protesteert tegen de komst van de turbines. Dat protest richt zich keer op keer tegen de vernieling van het landschap, de waardedaling van onroerend goed, geluidsoverlast, vrees voor aantasting van de gezondheid, verlies aan recreatieve aantrekkelijkheid en verslechtering van het woon- en leefklimaat. Dit sociaal-geografische drama is een niet te ontkennen realiteit. De houding van de overheid hiertegenover is dubbelzinnig. Aan de ene kant worden adviesbureaus ingehuurd om die realiteit te ontkennen. Maar aan de andere kant wordt die realiteit juist erkend. Want dan wordt de lokale bevolking allerlei lek- kers voorgehouden, zoals de aanleg van sportvelden, als zij maar akkoord wil gaan met de komst van turbines.

Dat dit een zeer laakbare strategie is, die geen rekening houdt

met het recht van de gehele bevolking van Nederland op een maximum aan ruimtelijke kwaliteiten, behoeft geen uitleg.

Puur ruimtelijk gezien vormt windenergie een drama vanwege het zeer geringe opgestelde vermogen per km². Nemen we de met turbines dichtbeplante provincie Flevoland als voorbeeld. De oppervlakte ervan is 1.516 km². Per 1 januari 2009 bedroeg het geïnstalleerde vermogen van de turbines 620 MW. Bij een productiefactor van 25% komt dit netto neer op 154 MW. Dus ligt het netto vermogen per km² in de orde van 0,1 MW ofwel 100 kW. Vrijwel overal elders in Nederland zal dit nog een factor 2 of meer ongunstiger liggen.

Ruimhartig richting windenergie gerekend, komt dit erop neer dat het ruimteverbruik van windturbines per kWh output 200 tot 500 keer zo groot is als dat van conventionele centrales. Op de websites van VROM, EZ, de energiemaatschappijen en de NWEA (Nederlandse Windenergie Associatie) heb ik tevergeefs naar deze van eminent belang zijnde informatie gezocht. Toch heeft elke afnemer van windenergie het recht om te weten dat hij het geografische milieu honderden keren zwaarder belast dan zijn buurman die zijn stroom uit gewone centrales betreft. Alleen dit al rechtvaardigt de conclusie dat windenergie ongeschikt is voor plaatsing in ons dichtbevolkte land. Hetzelfde geldt overigens voor het overgrote deel van West-Europa.

Windenergie is met stip nummer 1 verrommelaar van het Nederlandse landschap. Is dit een overdreven poging om windenergie in een kwaad daglicht te stellen? Voor een antwoord op deze vraag is het goed te lezen wat de journalist en schrijver Herman Vuijsje hierover in *NRC Handelsblad* van 24 januari 2009 schrijft. Hij stelt dat de ruimtelijke ordening plaats heeft gemaakt voor bestuurlijke en private deelbelangen en dat niemand weet wie waarvoor verantwoordelijk is. Daardoor voelt geen der betrokken partijen zich aangesproken en kan de verrommeling steeds erger worden. In dit geval, zo schrijft hij, zijn de gevolgen misschien wel ernstiger dan die van de crisis in de financiële wereld. De voortschrijdende aantasting van het Nederlandse cultuurlandschap is immers onherstelbaar: weg is weg. Ons gemeenschappelijk ruimtelijk kapitaal wordt gaandeweg vernietigd. Tot zover deze schrijver.

Laat het duidelijk zijn dat het vernietigen van ruimtelijk kapitaal door windturbines niet duurzaam maar wel heel erg duur is. De gemeenschap als geheel verliest vele miljarden aan ruimtelijke kwaliteiten. Dat wordt mogelijk doordat de overheid de functie van arbiter verwaarloost. In plaats daarvan treedt zij op als partijdige speler. Samen met machtige partners speelt onze overheid juist de andere kant op dan het gros van de bevolking wil. Omdat de overheid toch wil winnen, worden weinig kiese manieren bedacht om het verzet van de bevolking te breken. In een echte wedstrijd zouden hier gele en rode kaarten worden uitgereikt.

Zet het energiebeleid op het juiste spoor

Bij herhaling, namelijk op 17 maart 2005 en 19 december 2008, hebben VROM en de 12 provincies laten weten: "Windenergie is een politieke keuze, geen irrationele keuze, maar evenmin een keuze waarvoor een sluitende wetenschappelijke bewijsvoering mogelijk is." Hieruit spreekt geen onmacht, maar onwil, want ook windenergie leent zich uitstekend voor wetenschappelijk onderzoek. Of dat onderzoek de juistheid van de politieke keuze zal bevestigen, is natuurlijk de vraag. Er bestaan sterke aanwijzingen dat men daar in Den Haag en op de provinciehuizen sterk aan twijfelt. Wat doe je als je iets eigenlijk wel weet, maar niet wilt

Windenergie is als verrommelaar van het Nederlandse landschap met stip nummer 1.

(foto: Pieter Lukkes)

weten? Dan ben je onzeker en ontvankelijk voor invloeden van belangengroepen. Die belangengroepen sturen aan op (deel)oplossingen waaraan zij kunnen verdienen. Of daarmee op verantwoorde wijze een bijdrage wordt geleverd aan het oplossen van energie- en milieuproblemen, is niet hun zaak. Dit geldt ook voor aanbieders van alternatieve energiebronnen.

Ronald Oligney, een Amerikaans kopstuk op het gebied van energie, zegt hierover in het boek *Enerconomy* dat het onmogelijk is te voorspellen wanneer alternatieve bronnen op voldoende grote en betaalbare schaal inzetbaar worden. Als je het mij vraagt, misschien wel nooit. Dat wil niet zeggen dat er niet veel mensen geld aan gaan verdienen. Ik wens hun veel succes. Aldus deze auteur.

Voor een succesvol energiebeleid is het nodig de verwisseling van doel en middel ongedaan te maken. Nu is het een miljardendans met een rampzalige ruimtelijke impact. In plaats daarvan zal een wetenschappelijk verantwoorde probleem- en doelstelling moeten worden ontwikkeld die op gedisciplineerde wijze zal moeten worden uitgewerkt en geoperationaliseerd. Voor mij staat daarbij vast dat er een ont koppeling nodig zal zijn tussen het energievraagstuk en de gepercipieerde vraagstukken van klimaat en CO²-uitstoot. Pas dan zullen de resultaten van het beleid met enig vertrouwen tegemoet mogen worden gezien.

Literatuur

- Berkhout, Guus (2003), "Het risico van ongewenste adviezen. Kent Nederland nog wel onafhankelijke deskundigen?", *NRC Handelsblad*, 9 november 2003.
- Blaisse, Mark (Pelgrims Consult) en Verver, Jannes (2008), *Enerconomy: Energie, Groei en Klimaat* (De Balans, Amsterdam).
- Centraal Planbureau (2005), *Windenergie op de Noordzee. Een maatschappelijke kosten-batenanalyse* (Den Haag).
- Europese Commissie.(1995), *Externalities of Energy. Wind and Hydro* (Brussels-Luxembourg).
- Europese Commissie (1997), *The national implementation in the EU of the externe accounting framework/Maintenance, improvement, extension and application of the externe accounting framework* (Brussel).
- Europese Commissie (2005), *ExterneE; Externalities of Energy. Methodology 2005 Update* (Luxembourg).
- Lukkes, Pieter (2007), "Windenergiebeleid is niet bestand tegen geografisch onderzoek", *Spil*, 2007, 4: 9-13.
- MacKay, David JC (2009), *Sustainable Energy - without hot air* (UIT Cambridge). www.withouthotair.com

Pieter Lukkes is emeritus hoogleraar geografie aan de Rijksuniversiteit Groningen.